

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються передумови виникнення, особливості розвитку етнічних партій, зокрема, розглядаються партії національних меншин. Особлива увага приділяється позитивним прикладам розвитку етнопартій в європейських державах, а також аналізується діяльність етнічних партій в Україні. Наголошується, що діяльність етнічних партій в стабільних демократичних країнах може доповнювати етнополітику держави, сприяти консолідації політичної нації, однак в перехідний етап розвитку етнічні партії часто можуть сприяти загостренню міжетнічних конфліктів та посилювати дезинтеграційні процеси в державі.

Ключові слова: етнічні партії, політична нація, національні меншини, етнополітика, міжетнічні конфлікти, міжнаціональні відносини, політизація етнічності.

Луцишин Г.І.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЭТНИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В УКРАИНЕ

В статье анализируются предпосылки возникновения, особенности развития, роль этнических партий, в частности, рассматриваются партии национальных меньшинств. Особое внимание отводится положительным примерам развития этнических партий в европейских государствах, а также анализируется деятельность этнических партий в Украине. Подчеркивается, что деятельность этнических партий в стабильных демократических странах может дополнять этнополитику государства, содействовать консолидации политической нации, однако в переходной этап развития этнические партии часто могут содействовать обострению межэтнических конфликтов и усиливать дезинтеграционные процессы в государстве.

Ключевые слова: этнические партии, политическая нация, национальные меньшинства, этнополитика, этнические конфликты, междунациональные отношения, политизация этничности.

Lutsyshyn H.

FEATURES OF DEVELOPMENT OF ETHNIC PARTIES ARE IN UKRAINE

This article analyses the specials of development role of ethnic parties and parties of national minorities. The special attention is given to the positive examples of development of ethnic parties in the European states, and also the analyzed and of ethnic parties in Ukraine. It is underlined that activity of ethnic parties in stable democratic countries can complement the ethno politics states, assist to consolidation of political nation, but in transformation period ethnic parties can intensity the ethnic conflicts and processes of disintegration.

Key words: political nation, ethnic parties, national minorities, ethno politic, ethnic conflicts, international relations,

Процес розвитку етнічних партій є доволі тривалим, зокрема, починаючи з кінця XIX ст. у більшості країн Європи етнічні чинники стають доволі впливовими у політичному житті. Як наслідок, етнічні спільноти з метою відстоювання своїх інтересів в органах влади створюють власні політичні партії. На початку XX ст. в Австро-Угорщині існували німецька, угорська, чеська, польська, русинська, словенська та італійська партії. Подібна ситуація склалася в Чехословаччині, Німеччині та Англії. Проте активне наукове вивчення етнічних партій відбувається лише у другій половині XX ст.

Етнополітична партія – партія, члени якої активно вболівають за захист інтересів окремої етнічної групи, мають намір представницьким чином брати участь в політичному житті держави, у якій проживають, при цьому обстоюючи конкретні інтереси етногрупи, яку репрезентують.

Сьогодні питання розвитку етнічних партій залишається доволі неоднозначним, оскільки більшість науковців наголошує на тому, що створення та розвиток таких партій значною мірою сприяє дезінтеграційним процесам в державі, загостренню міжетнічних конфліктів, протистоянню титульного етносу та національних меншин. Наприклад, Доналд Л. Горовіц стверджує, що етнічні партії є головним елементом, який привносить етнічними конфліктами в партійну політику [1]. Натомість Моріс Дюверже розглядає етнічні партії як фактор, що своєю появою сам у майбутньому буде викликати етнічні конфлікти [2].

Мета роботи – проаналізувати особливості та передумови розвитку етнічних партій, їх вплив на процес консолідації політичної нації, а також можливість негативних наслідків діяльності етнічних партій – загострення міжнаціональних відносин та посилення дезінтеграційних настроїв в державі.

Вивченню даного питання присвячено ряд праць, зокрема, серед зарубіжних вчених, це праці Б.Андерсона, Р.Брюбейкера, Е.Сміта, К.Дойча, М.Дюверже, П.Бурдьє, Е.Шилза. Серед українських дослідників особлива увага приділяється у працях таких науковців як Варзар І.М., Євтух В.Б., Римаренко Ю.І., Кресіна І., Колодій А.Ф., Курас І.Ф., Кіссе А., Картунов О.В., Майборода О., Шкляр Л.Є. та ін.

Можна виділяють різні типи етнічних партій – партії титульних етносів, партії корінних народів та партії національних меншин. Оскільки проблема, яку ми аналізуємо, є доволі широкою, то ми більшою мірою зосередимо свою увагу на аналізі партій національних меншин. Роль етнічних партій може бути різною, зокрема, у стабільних демократичних країнах вони доповнюють етнополітику держави, найчастіше захищаючи права національних меншин, а в перехідний етап розвитку держави етнічні партії можуть сприяти виникненню та загостренню міжетнічних конфліктів. Позитивним прикладом діяльності етнічних партій у країнах сучасної Європи можна назвати партії угорців у Словаччині та Румунії, албанців у Македонії, фризів у Нідерландах, поляків у Литві [3].

Сьогодні партії етнічних груп існують по всьому світу, як в розвинутих демократичних, так і недемократичних країнах. В ряді країн їх діяльність чітко визначена законодавством і не виходить за межі дозволеного законом, а в деяких з країн етнічні партії заборонені законодавством.

Етнополітичну партію можна розглядати як окремих суб'єкт міжетнічних взаємин, а також вона виступає як джерело політичної влади певного народу-етносу, особливо національних меншин. На переконання професора І. М. Варзара „етноменшини можуть і повинні брати участь у процесах державотворення як прямим і безпосереднім, так і опосередкованим, представницьким чином, через свої політичні партії і громадсько-культурні асоціації” [4, с.298]. Держава, в свою чергу, має визнати їх правозахисними органами влади, поряд з етнокультурними та етнорелігійними організаціями.

У ряді країн Східної Європи є доволі позитивна практика діяльності етнополітичних партій. Зокрема, у Румунії етнічні угорці становлять 7% населення і представлені потужною політичною партією – Демократичним альянсом угорців Румунії (ДАУР). У Словаччині угорська меншина, що складає 9,7% усього населення, створила Словацьку

угорську коаліційну партію (СУКП), що бере участь у правлячих коаліціях починаючи з 1998-го року. В період між виборами 1998-го і 2002-го року СУКП призначила віцепрем'єр-міністра, двох міністрів і державного секретаря в міністерстві освіти. В уряді, що прийшов до влади у жовтні 2002-го року, СУКП знову здобула посади заступника прем'єр-міністра з питань національних меншин та міністрів екології, сільського господарства, регіонального розвитку. В цей період обидва уряди потребували підтримки СУКП для створення депутатської більшості в парламенті. Також в парламентах Іспанії та Італії присутні кілька етнічних партій.

Процес формування етнополітичної партії є доволі складним та тривалим, і найчастіше супроводжується такими процесами як активізація діяльності етнічних еліт, політизація етнічних настроїв етногрупи, посилення асиміляційних процесів, активізація відносин національних меншин із їх етнічною батьківщиною тощо. Досвід різних країн свідчить, що діяльність етнічних партій може мати різний характер: поміркований, радикальний, екстремістський чи сепаратистський.

Питання участі всіх суспільних груп країни в представницьких органах влади усіх рівнів є актуальним для будь-якої держави. Однак чи не найскладнішим є завдання відображення в представницькому органі інтересів національних меншин. Різні країни по-різному приходять до вирішення цього питання. Проблема представництва національних меншин в органах влади існує як для традиційно поліетнічних держав, так і для досить однорідних в етнічному плані держав. Ця проблема буде існувати доти, поки існуватимуть нації, народності, національні меншини. Загроза асиміляції національних меншин значно посилює прагнення до збереження своєї національної ідентичності, що завжди переходить у площину політичних відносин та необхідності прийняття політичних рішень.

Політичні вимоги національних меншин присутні у більшості випадків їхньої діяльності і проявляються вони головним чином у забезпеченні представництва в органах влади різних рівнів. Складність полягає в тому, що проблема представництва не повинна суперечити визнаному і закріпленому в більшості конституцій принципу рівного виборчого права.

Одним з методів запобігання і зняття міжетнічного напруження, вважає український дослідник А. Кіссе, може бути адекватна виборча система. Тобто існує зв'язок між стабільністю політичної системи і репрезентованістю етнічних груп в органах влади. Аналізуючи основні виборчі системи сучасності, автор приходять до висновку, що мажоритарна система спроможна забезпечити більшу стабільність, тоді як пропорційна допомагає досягнути кращої репрезентативності: „Пропорційна система сприяє появі „відчуття приналежності” у представників меншин і допомагає їм відчувати себе інтегрованими в суспільство. Але її недоліком вважають те, що вона „може призвести до ситуації, коли кожна етнічна група буде представлена власною партією, а кожна партія спиратиметься на підтримку лише однієї етнічної групи. Як наслідок, виборці віддаватимуть голоси „рідній” партії, незалежно від того, якого кандидата вона висуне” [5, с. 107-110].

Виборча кампанія може відображати природу міжетнічних взаємин і визначати характер політики після виборів. Водночас кампанія, яка акцентує увагу на загальних, а не суто етнічних проблемах, має більші перспективи для виборчого політичного процесу, який буде більш стабільним та репрезентативним. З огляду на це, для етнополітичної партії доцільним буде об'єднання з іншою, більш впливовою політичною силою. Наприклад, ряд представників Меджлісу кримськотатарського народу на парламентських виборах у березні 2006 р. були присутні у партійних списках від „Нашої України” [6, с.2].

З 90-х років в Україні теж створюються етнічні партії, зокрема за роки незалежності в нашій державі було створено близько 20 етнічних партій. Зокрема, серед найбільш активних етнічних партій національних меншин можна виділити: Демократична партія угорців України, Політична партія „КМКС” Партії угорців України", партія „Руський блок” (попередня назва Партія „За Русь єдину”), „Партія політики Путіна”, Російська

партія Криму, Партія мусульман України. Якщо дати загальну характеристику цих партій, то можна наголосити, що майже усі етнічні партії є нечисельними, їх діяльність найчастіше має регіональний характер і залежить від компактного проживання етнospільноти. Наприклад, обидві угорські партії мають досить вагому підтримку з боку сусідньої Угорщини і представлені в облраді Закарпаття. Вони мають на меті створення в рамках Закарпаття „Притиснянського району” з центром у м.Берегове, який об'єднав би угорськомовні населені пункти області. Передвиборна програма 2006 р. „КМКС” Партії угорців України” містить наступні вимоги: надати національним меншинам право на створення всіх форм автономії; розширити сфери застосування угорської мови (зокрема, двомовність діловодства в населених пунктах, де мешкає хоча б 20% угорців); забезпечити державне фінансування закладів освіти та культури національних меншин тощо [7, с.8]. Інша партія угорців – Демократична партія угорців України у передвиборній програмі 2006 року відстоювала наступні завдання: представництво національних громад у Верховній Раді; національно-культурна автономія під егідою Угорщини; реалізація права на навчання угорською мовою та підтримка державою угорськомовних видань; реабілітація репресованих закарпатських угорців [8, с.3]. Разом з тим, значна чисельність та компактне проживання угорців в регіоні робить їх вагомою політичною силою, з якою не можна не рахуватись у політичних процесах Закарпаття.

Щодо кримських татар, то на парламентських виборах у березні 2006 р. представники меджлису були присутні у партійних списках від „Нашої України”. Щодо інших політичних сил, представлених в АРК, то напередодні парламентських виборів вони знов акцентували увагу на близькій для виборців етнічній тематиці. Місцева Партія регіонів, що йде до кримського парламенту спільним списком з „Російським блоком”, акцентувала увагу на вирішенні мовної проблеми та наданні російській мові статусу державної.

Ряд етнополітичних партій мають чітко виражений дезінтеграційний характер, зокрема, на виборах 2002 року „Руський блок” виступав із програмою, основними принципами якої були „...приєднання України до Союзу Росії і Білорусі, встановлення та закріплення єдиного економічного, інформаційного та культурного простору Росії, України та Білорусі; надання російській мові статусу державної нарівні з українською мовою” [9]. Результати парламентських виборів 2002 року показали, що політична мобілізація на дезінтеграційному рівні (створення політичних партій та блоків на основі національних меншин) себе не виправдала. Зокрема, „Руський блок” опинився на шістнадцятому місці серед політичних партій, отримавши 0,73% голосів виборців. Серед регіонів, які віддали найбільшу кількість голосів за цей блок – АР Крим, Луганська, Харківська області.

Досвід показує, що більшість національних товариств співпрацюють з політичними партіями, проте як саме політичні партії України ставляться до національних меншин та міжнаціональних проблем, ми намагались дізнатись, проаналізувавши програми партій. Ставлення політичних партій України до вирішення проблем національних меншин є різним, однак найчіткіше воно проявляється у передвиборних програмах. Контрастність та невизначеність політичних орієнтацій національних меншин можна пояснити декількома чинниками. Наприклад, різна історична доля національних меншин України. Деякі проживають на своїх етнічних землях, інші мігрували на територію України сотні років тому, а інші є недавніми мігрантами. Є меншини, які у недавньому минулому мали певні привілеї, а є меншини, які зазнавали депортацій та репресій. Слід врахувати те, що кожна особливість розвитку тієї чи іншої національної меншини впливає на політичні симпатії, низький загальний рівень політизованості національних меншин.

Одним із способів узгодження інтересів і мирного розв'язання етнічних суперечок є формування і утвердження демократичного режиму. Але зв'язок між демократією та етнічними конфліктами має два аспекти, вважає український дослідник А. Кіссе: „З одного боку, демократія може допомогти зменшити етнічні напруження, з іншого –

перехід до демократії створює сприятливі умови для зростання всіляких упереджень, що зрештою виливається в етнічні конфлікти. Водночас успішна демократизація потребує національної єдності як основної передумови, яку важко виконати у випадку наявності етнічних конфліктів, особливо в поліетнічних суспільствах” [10, с.334]. В даному контексті вчений звертає увагу на ідеї „інтегральної демократії”, за якої етнічне сегментування суспільства не підкріплюється, але волею державних діячів забезпечується співучасть етнічних груп у владі.

У багатьох державах, згідно із законодавством, передбачена певна кількість місць в парламенті для тих чи інших національних меншин. Так, у Словаччині, угорцям та представникам інших національностей „бронюються” місця в законодавчих органах влади різних рівнів. Конституція Словенії надає особливі права корінним італійським та угорським етнічним громадам. У законодавстві Угорщини зазначається, що при формуванні виборчих округів повинні враховуватись етнічні, релігійні та інші особливості населення. В Італії, в місцях проживання офіційно визнаних національних меншин, визначення округів сприяє їх доступу до представницьких органів влади. У Сінгапурі, відповідно до Конституційної поправки 1988 р., створюються виборчі округи для представників національних меншин. У цих округах принаймні один із трьох кандидатів, представлених партією або групою, повинен належати до відповідної меншини .

Задля вирішення питання участі національних меншин у суспільно-політичному процесі країн-членів Ради Європи, прийнята Резолюція міжпарламентської Асамблеї про забезпечення участі та представлення національних меншин у парламентському процесі. Асамблея рекомендує країнам Ради Європи належним чином враховувати вимоги етнічної та національної розмаїтості, рівного представництва національних меншин у парламентських органах влади.

Таким чином, проблема представництва національних меншин у багатьох європейських державах вирішується кількома методами:

- Завдяки спеціальним нормам у виборчому законодавстві;
- Внаслідок демократичних традицій, що склалися, високого рівня політичної культури народів;
- створення різних консультативних органів, залучення представників меншин до виконавчих органів.

У багатьох країнах політики дотримуються думки, що національні меншини варто обмежувати від участі у владі, оскільки присутність національних меншин несе вірогідність виникнення внутрішньої опозиції в державі, результатом чого може стати виникнення загроз цілісності держави. З іншої сторони, в багатьох державах вважають, що присутність представників національних меншин в органах влади знімає етнічну напругу в суспільстві, запобігає виникненню етнічних конфліктів. На думку ряду дослідників, зокрема, О.Майборода, „етнічність має бути присутня у владі або своїми носіями, або ж пріоритетним ставленням до себе” [11, с.18]. Також О.Майборода підкреслює, що врахування етнічного чинника має бути обов'язковим елементом передвиборної стратегії. Водночас не можна випускати з поля зору й те, що наголос на етнічному чиннику в передвиборній боротьбі стимулює політизацію етнічності.

Український досвід свідчить, що поразка „етнічної” виборчої стратегії на парламентських виборах 1998, 2002 років дає підстави стверджувати, що в нашій державі проблема етнічних партій не є настільки актуальною. І це добре розуміють лідери національних меншин. Зокрема, Асоціація національно-культурних об'єднань України обрала тактику співпраці з політичними партіями та виборчими блоками з розрахунком, що ті включать до своїх списків найвідоміших представників етногруп. Адже кожна партія намагається продемонструвати свою європейськість і демократичність, доказом чого має стати й опікування проблемами національних меншин. Компактно розселені угорці, румуни, росіяни, звісно, виберуть „своїх” депутатів по мажоритарних округах,

однак їх вибір може бути різним щодо політичних партій. Як показує практика, розігрування етнічної карти на виборах приносить успіх лише кільком кандидатам-представникам меншин.

Як бачимо, попри наявність етнічних партій в Україні, вони залишаються маловпливовими, а їх діяльність є ситуативною. Діяльність більшості етнічних партій в Україні значною мірою сприяє загостренню міжетнічних відносин, протистоянню титульного етносу та національних меншин, посиленню дезінтеграційних процесів в державі. Натомість в місцях компактного проживання національні меншини пропорційно представлені в органах місцевої влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горовіц Д. Міжетнічні конфлікти / Д. Горовіц; [пер. з англ.]. – Харків: Каравела, 2004. – 684 с.
2. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже; [пер. с франц.]. – М.: Академический Проект, 2000. – 538 с.
3. Москаленко Д. Партии национальных меньшинств в Украине: воспоминания о будущем / Д. Москаленко // Моя Батьківщина. – 2006. – 11-31 жовтня. – С. 2.
4. Варзар І. Із контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах / І. Варзар. – К.: ФАДА, ЛТД, 2003. – Кн. 1: Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. – 592 с.
5. Кіссе А. Виборча система як засіб врегулювання етнічних конфліктів / А. Кіссе // Політичний менеджмент. – 2006. – №2. – С. 107–115.
6. Самар В. „Наша Україна” и меджлис: вместе, но порознь / В. Самар // Зеркало недели. – 2005. – 17 декабря. – С. 2.
7. Передвиборна програма Закарпатської обласної організації політичної партії "КМКС" Партія угорців України" // Новини Закарпаття. – 2006. – 24 березня. – С. 8.
8. Передвиборна програма Закарпатської обласної організації Демократичної партії угорців України // Новини Закарпаття. – 2006. – 24 березня. – С. 3.
9. Русский блок на выборах // Русское дело. – 2002 – № 8. – С. 5
10. Кіссе А.І. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз / А. Кіссе. – К.: Логос, 2006. – 380 с.
11. Майборода О. Етнічна карта на парламентських виборах не стане козирною: не той розклад / О. Майборода // Контекст. – 2001. – №11. – С. 18–25.